

УДК 902-051 П. Курінний:904(477.83-25)

ПЕТРО КУРІННИЙ – ДОСЛІДНИК СТАРОДАВНЬОГО ЛЬВОВА

А. Д. Франко*, О. О. Франко**

*Інститут Івана Франка Національної академії наук України
вул. Драгоманова, 18, м. Львів, 79000

**Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000

Висвітлено основні етапи життя і наукової діяльності археолога, етнолога, історика, директора Музейного містечка у Києві, професора Українського Вільного університету в Мюнхені, одного із засновників Української Вільної Академії Наук. Публікується його праця “Археологічне минуле Княжого Львова”.

Ключові слова: П. П. Курінний, Львів, археологія, етнологія, історія

Курінний Петро Петрович (4.04.1894 Умань – 25.11.1972 Мюнхен) – видатний український археолог, етнолог, історик, директор Уманського краєзнавчого музею та Музейного містечка в Києві, професор УВУ, керівник археологічної секції УВАН залишив по собі значну наукову спадщину, яка дуже мало відома на Україні, у зв’язку з його еміграцією за кордон у 1945 р.

Доля Петра Курінного тісно пов’язана з братами Данилом (1877–1927) і Вадимом Щербаківськими (1876–1957). Данило Михайлович був його учителем і наставником ще в Уманській гімназії, а потім вони співпрацювали у Музейному містечку на території Печерської Лаври. Саме Петру Курінному, як дуже близькій людині, була адресована передсмертна записка Данила Щербаківського [4. С. 41].

В Інституті археології НАН України зберігається фонд П. Курінного, а також його листування з Д. Щербаківським, але за радянської влади його матеріалами користуватись було заборонено, хоча вчені все-таки не могли обходитися без них, використовували їх, не покликаючись на автора. Якщо імена Щербаківських зрідка з’являлись у працях з мистецтвознавства, то архіви П. Курінного та В. Козловської вчені обходили “десятою дорогою”, бо мали б неприємності політичного характеру, які супроводжували б їх усе життя.

У міжвоєнний період П. Курінний плідно займався археологічними дослідженнями. У 1918 р. він відкрив білогрудівську культуру, протягом 1924–1927 рр. розкопував трипільські поселення біля сіл Томашівка і Колодисте, а також золь-

ники білогрудівської культури біля с. Піківець на Уманщині, досліджував околиці Києва, Чернігова, Переяслава, Канева та інших міст [4].

Основні праці П. П. Курінного довоєнного періоду

1. Дослідження Білогрудівського могильника // Коротке звітання ВУАК за археологічні дослідження року 1925. – К., 1926. – С. 74–80.
2. Розкопки біля с. Томашівки на Гуманщині // Коротке звітання ВУАК за 1926 р. – К., 1927. – С. 54–62.
3. Археологічна розвідка в околицях с. Колодистого над річкою Синицею на Гуманщині // Коротке звітання ВУАК за 1926 р. – К., 1927. – С. 63–70.

Ще до війни його разом з В. Козловською, К. Мощенком, Ф. Ернстом, М. Рудницьким та іншими музейними діячами звинуватили у використанні музеїв як засобів націоналістичного виховання. А організатором контрреволюційної діяльності було названо вже тоді покійного Д. Щербаківського. Під час війни П. Курінний вирішив, що єдиним способом врятувати фонди Уманського музею буде їх евакуація до Німеччини. А тому разом із В. Стефановичем він спакував музейні цінності і їх було вивезено. Проте більшу частину матеріалів було втрачено. Серед них особливе місце належить колекції трипільських знахідок, яка нараховувала близько 2100 одиниць зберігання [2]. Лише невелика кількість музейних предметів була повернута на Україну.

За німецької окупації П. Курінний організував археологічні виставки і це розцінювалося як співробітництво з німцями, мав необережність говорити про масові вилучення органами радянської влади музейних історичних цінностей і це теж не прощалося. Тому вчений змушений був залишити Батьківщину. Деякий час П. Курінний перебував у Львові, де, незважаючи на воєнний час, ще жевріла наука. Вчений зацікавився археологічним та історичним минулим цього стародавнього міста.

У Мюнхені, який після війни став українським науковим центром, П. Курінний викладав археологію в Українському вільному університеті, його було обрано дійсним членом НТШ, яке відновило свою діяльність у 1947 р.

Першим ректором Мюнхенського університету з 1945 до 1951 рр. був В. Щербаківський, з яким П. Курінний дуже близько зійшовся. Їх об'єднували не тільки дружні відносини, але й археологічні проблеми. Джерельних матеріалів удалось вивезти не так багато, а проводити археологічні розкопки в повоєнній зруйнованій Європі було неможливо, тим не менше обидва вчені видали фундаментальні праці з археології, які переважно мали узагальнюючий або теоретичний характер.

У 1970 р. у Мюнхені П. Курінний видав своє фундаментальне дослідження “Історія археологічного знання про Україну”. Ще за життя В. Щербаківського вчений опублікував бібліографію свого старшого колеги та підготував до друку дослідження “Українське мистецтво” [3], а після смерті Вадима Михайловича П. Курінний в лондонському українському науковому і суспільно-політичному журналі “Визвольний шлях” опублікував низку його наукових праць.

У 1954 р. П. Курінний відгукнувся на важливу подію в історії України – 700-річчя заснування м. Львова цікавою статтею “Археологічне минуле Княжого

Львова», де висунув свою оригінальну концепцію його заснування. Нижче ми публікуємо це дослідження [1].

АРХЕОЛОГІЧНЕ МИНУЛЕ КНЯЖОГО ЛЬВОВА

І. Вступ

Українська громадськість відзначає 700-ту річницю розбудови королем Данилом Романовичем княжого міста Львова на твердиню української культури та опору руїницьким монголо-московським ордам. В історії України той час мав виключне значення. Під ударами татарських і московських ватажків палаюча Україна мусіла визначити свій дальший історичний шлях: з підступним Сходом чи з християнським Заходом? Шлях неволі, чи шлях вільного розвитку? Шлях зневаги віри й гідности, чи тріумфальний рух у сім'ї європейських народів далі на світлих шляхах культури?

У хвилини спогадів хочеться якнайточніше бачити і пізнати факти минулого в дійсних співвідношеннях і формах.

На жаль, через значну неповноту літературних джерел з історії Львова, а, головне, через те, що вони стали до розпорядимости дослідників не відразу і в недостатньо вивченому стані, в історіографії Львова виникла низка фальшивих ідей, щодо його історії та культури, які тепер заважають широкому загальному прийняттю до своїх знань багато нових правдивих фактів львівської історії тому, що вони суперечать уже звичним, відомим фактам і порушують уже давно усталені, звичні концепції. До таких фальшивих здобутків науки належать концепції:

1. Про те, що місто Львів є містом польським, а не українським;
2. Про те, що чужинці є дійсними творцями культурних цінностей Львова;
3. Суперечка про те, **ким і коли** збудований Львів і **в якому** саме топографічному пункті;
4. Чи є якісь пам'ятки української культури у Львові і, якщо є, то хто є творцем тої чи іншої пам'ятки, чи будови.

На підставі всіх сучасних дослідів, сьогодні вже вповні ясно, що історія Львова, як міста, починається далеко раніше від року 1253. Тепер є цілковито ясным, що значна кількість українських пам'яток, яка була на терені Львова, у варварський спосіб понижена ворогами українського історичного буття, інші – існують за фальшивими етикетками; прибудним елементам надано перебільшеного штучного значення.

Всі ці проблеми на сьогодні вже перестали бути проблемами. Проте, перший, хто захоче про це сказати, має ту неприємність, що він має довести всі свої тези, а, головне, те, що **правда є правдою**, в той час, як від вигадок не вимагається жадних доказів; а ті його попередники і сучасники, що створили фальшиві теорії, можуть спокійно захищати свої фальшиві твердження посиленням на давні історичні традиції і на загальне їх визнання. З нагоди великої річниці спробую поставити на перегляд обміркування спеціалістів та громади, низку своїх помічень щодо давньої археологічної топографії міста Львова з тим, щоб просвітлити шляхи до розв'язання його справжньої історії.

Я хотів би, щоб мої старання були моїм внеском у справу відсвіження забутої правди без огляду на те, хто і як її потім захоче використати.

II. Природні особливості краю

Фізико-географічні умови західноукраїнських земель мають деякі особливості, що вже давно визначили форми і напрямки етнічного, культурного та економічного розвитку місцевого аборигенного населення і способи його зв'язку з сусідніми економічними районами, безпосередніми сусідами (румунами, угорцями, моравами, німцями, поляками, литовцями, білорусами) та віддаленими країнами – економічними і духовними центрами Західної Європи, Східного Надбалтику, Середземного моря, римсько-візантійського світу, Далекого й Близького Сходу і московського конгломерату, фіно-угорсько-палеоазійських народів.

Терен Західної України складається з кількох відмінних економічних районів, що були відрізані горами або непрохідними лісами від сусідів, і тому рано замкнувся в окремих своєрідний, яскравий вияв культурного розвитку. Вся територія Західної України розпадається на дві виразно відмінні зони: землі басейну річок Дністра, Прута й Серета, що є безпосереднім продовженням: українського лісостепу та друга – по басейнах припливів ріки Висли (Західній Буг, Вепр та Сян). Ця друга зона є відміною українсько-волинського Полісся. В межах кожної з цих природно-географічних відмін існують ще локальні особливості, що впливають на розвиток форм господарства. Такими є: Карпатська верховина з її своєрідною скотарсько-лісовою господаркою, Дністрові хліборобські лани та рибальське узбережжя, багністі долини північного Буга з їх безмежними випасами й рибно-пташинними багатствами та плоскорівні з їх лісовими пущами.

Поміж басейнами цих річок перебігали вододіли так зв "Розточчя", які одночасно були відвічними шляхами сполучень – сталими магістралями, якими переходили торговельні шляхи й переливалися скарби світової культури між Сходом і Заходом, Північчю і Середземноморським Півднем.

Між цими локальними економічними районами була різниця: гори правили за відстойники культур, бойківський лісостеп і Надбожжя жили колоне своїм окремим замкненим життям. Розточчя, яким плили світові багатства культури, та йшов потік людей, жило своїм відмінним бурхливим торговельно-виробничим життям, напоювало край усім необхідним та підносило всі його творчі сили на потреби торгу.

Саме тому, що на Розточчі вирій життя був великий, на шляхом його, на певних віддалях, виникали місця відпочинку торговельних людей, корчми і засіки для охорони їх від нападу; на місцях схрещення шляхів ці пункти перепочинку притягали велике скупчення ремісників для ремонту засобів транспорту (в першу чергу клепарів, сідельників, збройників), для обслуги гостей тощо; тут виникали гражди для переховання краму, митниці для збирання з подорожніх податків, великі заїзди для купців – відбувався торг місцевого й чужоземного краму.

Всі ці міжнародні торговиці, що мали глибоке коріння в народньому житті цілої околиці, скоро ставали найпишнішими осередками народнього життя і в них його культура сягала вершків та багатства.

А тому, що ці центри виникали на певних, природою уготованих і найбільше придатних для торговельної мети місцях, ніяка сила ніколи не могла їх знищити, ні, навіть, пересунути на інше місце.

Знову й знову вони вставали з попелу й злоби, знову розквітали й знову ставали жертвою грабіжників.

Але народ – “земля” знову напоювали їх животворчим своїм духом і дорібком, а подорожні гості далі й далі розвозили скарби “землі” і славу про неї по далеких світах. Тому так багато має імен місто Львів на всіх мовах світу.

Так у ланцюгові історичної невідхильності постав у тумані віків найскладніший з економічних вузлів та найтоншого культурного мережева на західніх землях, на Розточчі, пункт, що з княжих часів прибрав собі патронімічне ім'я “Львів” і символ лева, як знак історичної місії своєї.

На Розточчі значення місць торгу просто залежало від кількості тих шляхів, що перетиналися в торговиці. На ці ж городи падав і обов'язок стерегти землі та купців від нападу сусідів і мандрівних ватаг.

На Розточчі такими економічними вузлами з-перед віків були:

Львів, що стояв на схрещенню шляхів семигородського, угорського, моравського, краківського, балтійського, київського, царгородського і галицького.

Перемишль, що замикав шляхи угорський, моравський та краківський.

Золочів, що стояв на охороні царгородського шляху.

Плісниськ, що вартував на перехресті гото-таврійського, київського та царгородського шляхів.

Данилів, що стояв на перехресті балто-царгородського та європейсько-багдадського шляхів.

Найбільшим серед цих торговиць був Львів.

III. Населення. Західньої України є південноєвропейського походження

На кожному відтинкові свого історичного розвитку ті компоненти, з яких складалося життя населення, утворювали певну своєрідність, яка в археології та етнографії має назву культури. Вона завжди має якусь провідну ознаку, що здебільшого відбиває її етнічну сутність. Позначаючи на мапі місце знаходження цих питомих показників культури, можна завжди окреслити райони розселення людей однакового культурного розвитку і одержати відповідь на всі запитання щодо історії розселення цих людей. Можна також повно виявити той культурний стан, у якому ці люди перебували в той чи інший момент їх історичного життя.

Така досконала реєстрація культур вже зроблена археологією для багатьох країн, для цілої Європи, України та, зокрема, для Західньої України. На підставі цього вивчення ми тепер можемо дати повну картину історичного розвитку людського життя на Розточчі та його культурно-етнічних зв'язків перед заснуванням Львова. Всі передісторичні культури Розточчя на Західній Україні можна поділити на три групи:

1. Культури, що були на Розточчі **спільними з цілим європейським світом;**

2. Культури **місцеві**, що район свого поширення мають лише на терені Розточчя і Західної України і не трапляються в місцевостях поза басейнами річок Західної України;

3. Культурні комплекси, що центри свого виникнення та поширення мають **поза територією Розточчя**, часом навіть дуже далеко від нього. На терен Розточчя вони потрапляють час від часу і по своїй сутності є лише **тимчасовими культурними інтрузіями**.

Завдяки пильним дослідом українських археологів (О. Петрушевич, Б. Януш, К. Гадачек, Юр. Полянський, Яр. Пастернак, М. Смішко) та польських (І. Копержинський, Г. Осовський, К. Пшибишлавський, Л. Козловський, В. Деметрикевич, Т. Сулімирський, В. Антоневич, І. Костржевський) основна реєстрація та впорядкування передісторичних матеріалів про терен західноукраїнських земель вже є закінченими, і ми вже маємо можливість відповісти на запитання про те, як проходило формування культури сучасного основного автохтонного українського населення на цьому терені та визначити, в якій формі і в які часи ця культура зазнавала інтрузій зовні.

Перша група культур, що є **спільною** з цілим південним західноєвропейським простором, відповідає на питання звідки прибуло перше населення на терен Розточчя й якими шляхами. Досі пощастило на терені західноукраїнських земель (в тому числі і Розточчя) зареєструвати такі культури:

1. ашельську – коло міста Бродів (що була в Європі 150 тисяч років перед Р. Хр.);
2. мустьєрську – коло с. Касперівці (100 тисяч років перед Р. Хр.);
3. оріньякську – біля с. Конюшино (60 тисяч років перед Р. Хр.);
4. солотрейську (40.000 років перед Р. Хр.);
5. магдаленську – (16.000 років перед Р. Хр.);

З мезолітичних культур знаємо:

1. азильську (10.000 років перед Р. Хр.);
2. тардануазьєнську (8.000 років перед Р. Хр.);

Звідси бачимо, що населення Західної України (як і цілої України) протягом 140 тисяч років зі 162 тисяч його життя на терені України було західноєвропейського походження (дунайського) як культурно, так і антропологічно.

Лише за азильсько-тардануазьєнського часу при рухові своєму на північ поздовж р. північного Буга воно натрапило на населення Північноєвропейського походження т. зв. свідерієнської культури, що найкраще досліджена в околицях села Свідри Вельки під Варшавою.

На основі цієї загальноєвропейської культурної єдності виникла перша цілком вже локальна культура українських земель, т. зв. ямково-гребінцевого неоліту, що на Розточчі тепер відома археологам під назвою надбужанської культури (5.000–2.500 років перед Р. Хр.).

Надбужанська культура вже різко відмінна від неоліту інших країн, але лучиться якнайсильніше з культурою неоліту волинського і київського Полісся, а через них з цілою неолітичною культурою України. Риси цієї неолітичної української культури досі збереглися в вигляді пережитків в народній культурі українців. Селищами надбужанської культури вкритий простір цілого міста

Львова. Так Ярослав Пастернак її зареєстрував: на Байках, на Високому Замкові, на Городецькім, Замарстинові, Кайзервальді, Левандівці, Кульпаркові, Погулянці, Залізних Водах, Грибовичах, Кривчичах, Лисиничах і довколишніх селах. Сліди більших осель надбужанської культури спостеріг він між Байками і Кульпарковом та на горі Вроновських.

Надбужанська культура протягом свого довгого існування на землях Розточчя вже мала тимчасові культурні контакти з околичним світом. Вже сьогодні документально установлені контакти з людністю:

1. культури моравської стрічкової кераміки (Рокитниця б. Ярослава);
2. балтійського неоліту (напр., на Городецькому передмісті, Янівській вул., у Борщовицях, Грибовичах, Скнилові);
3. трипільської культури (напр., на Янівській вул.);
4. культури шнурової кераміки (шлезького походження – напр., посуд з Брюхович, Красова, Полян, Ракітна та селища у Винниках, Грибовичах, Лисиничах);
5. нордійської культури з Надвисля та Одера (Руда Рожанківська, Міжинець б. Перемишля);
6. мегалітичної культури амфор кулястих та скринькових гробів (звідти ж).

В часі між 2000–1700 роками п. Р. Х. на просторах Західної України з'являються вже фаянсові вироби з Єгипту, бронзові та золоті вироби – з Кіпру та Семигороду. Від 1.700 до 1.200 р. посилюються зв'язки Розточчя з Тракією, Угорщиною та Італією.

Збагачена цими контактами, автохтонна культура Розточчя, нарешті, набуває того вигляду, що ми знаємо його вже з розкопів у селах Чехи–Висоцьке, т. зв. висоцької культури (800–500 рр. перед Р. Хр.). Тілопальне поховання того часу розкрито Я. Пастернаком у с. Лисиничах під Львовом р. 1939. Висоцька культура найтісніше була пов'язана з великим центром бронзового виробництва центральної Європи в Лужицях над Ельбою. Розточчя ж було торговельним шляхом через який лужицькі вироби за якихось 500 років з-перед Р. Хр. досягли вже Чернігівщини, Лубень на Полтавщині, околиць м. Умані на Наддніпрянщині, м. Одеси, а вироби скитійські з Наддніпрянщини сягали аж до Лужиць. Від цього часу торговельний шлях через Розточчя стає постійно функціонуючою артерією, що безперервно напоює наші краї витворами західноєвропейської культури.

Починаючи від Різдва Христового, до Розточчя досягають вироби римської імперської культури та її провінцій. Ці вироби йдуть з півдня. Натомість з північного заходу Розточчя напоюється виробами вандальської та венецької культури. Край наповнюється незаними досі багатствами, які через нього випромінюються на терен цілої України. Проте, основна культура автохтонної людности зберігає свої етнічні показники і своїм оригінальним дорічком бере участь у світовій торгівлі.

У цей час торговельні шляхи Розточчя досягають найбільшої інтенсивности, їх відповідно обладнують, а на перехрестях шляхів виникають гражди-кастелі.

Низку таких кастелів на західноукраїнських землях означає на своїй карті географ Клавдій Птолемей (2. століття по Р. Хр.). Одним із тих кастелів – і

то чи не найважливішим – був той, що нині знаходиться на терені м. Львова у вигляді його “Середмістя”.

Культуру нашого народу з того часу дуже добре можемо пізнати з т. зв. липецької культури, так характеристичної для південнозахідних українських земель та з культури з “сивою керамікою” для Надбужжя.

Купецькі валки з цілого світу пересувались через ці простори під своєю власною чи місцевою охороною. Культуру одного з таких збройних захоронків цього часу на західноукраїнських землях знаємо з міста Переворська над Сяном. Серед численного потоку купців та вояків в часі з 2-го по 4-те століття по Р. Хр. ми вже бачимо і численні валки готів, вандалів, гепідів тощо.

Культуру місцеву слов’янську – західноукраїнську – з VIII–IX стол., по Р. Хр. вже знаємо тепер з розкопів Яр. Пастернака на городищу біля с. Плісницька.

IV. Коли засновано місто Львів?

Якщо приглянутися до плану м. Львова, то вразить нас одна обставина. За остаточним висновком сучасних археологів, город Лева (Княж-двір його) був на Лисій Горі. Храми, князем Левом побудовані, стояли на узбережжю р. Полтви під тією ж горою, місто жидівське, вірменське, татарське оточувало княжий двір з заходу та півночі. А найголовніша, найкраща частина, так. зв. тепер Середмістя (кол. кастель) залишається невідомо чийм. Насправді ж розбудова міст завжди починалася з найкращих для життя околиць, і ті найкращі місця ставали посілістю княжих родин. Як могло статися так, що розбудова м. Львова та ще й самим фундатором його відбулася не за цією закономірністю?

На щастя, ми маємо деякий певний археологічно-топографічний матеріал для відновлення справжньої історії м. Львова.

Галицько-Волинський літопис визначає, що Львів уже існував року 1255, бо з нього вже дивилися на пожежу м. Холма, що того року сталася. Отож, він вже існував за життя князя Данила, який, як відомо, помер року 1264-го. Згадка в літопису є лише принагідно випадковою.

На північ від валів Середмістя, зовні їх, бачимо церкви, що належали до двору кн. Лева: костюл титулу Йоанна, в якому, за переказами, є похована княжна угорська Констанція – жінка Лева, церква Марії Сніжної (на Ринковій) та церква св. Миколи. За старим княжим правом, князь міг будувати церкви лише в своєму дворі, дворі, що йому був даний при його шлюбі. Отож, розбудова цього княжого двору Лева могла статися лише після його шлюбу з угорською княжною, в час розбудови його власного окремого двору. За твердим законом княжого права давньої України-Руси, двір синові урізувався або зі садиби батька, або надавався десь поблизу її. Отже, Середмістя не могло належати нікому іншому, як тільки батькові князя Лева, князеві Данилові. На це маємо вказівку і в літопису. Року 1240-го, в час нападу татарів на м. Київ, князь Данило перебував в Уграх. Коли він вертав з Угрів, він зустрів на дорозі силу-силенну людей, що тікали від татарів з Києва. Він не міг проїхати, мусів перечекати навалу, але потім вирішив забрати свою сім’ю і від’їхати з нею до Польщі. Свою сім’ю, – як каже літописець, – він знайшов на річці Полці.

Річка Полка, на мою думку, є р. Полтва, що на ній стоїть м. Львів. Знайти сім'ю на р. Полці не означало, звичайно, знайти її на березі річки, а тому цю вказівку я розумію, як віддалену вказівку на існування сталої княжої оселі кн. Данила на березі р. Полтви, себто на місці сучасного Середмістя у Львові.

Князь Лев одружився після 1246 р., бо лише в цьому році митрополит Кирил одержав згоду короля угорського Бели IV-го на цей шлюб. Якщо рахувати, що перший рік по шлюбі князь Лев прожив у своєму Княж-дворі на Лисій горі і лише тоді почав будувати “Княж-двір нижній”, то розбудова княж-двора поруч батькового двора кн. Данила мусіла відбутися року 1247-го.

Розбудова міста Львова на твердиню протитатарську могла статися лише після відходу татарських орд назад р. 1243-го і була міроприємством для зміцнення краю перед загрозою нової татарської навали. Це найкраще видно з оповідання Галицько-Волинського літопису під роками 1248–1253.

Князь Данило почав озброюватися проти татар десь після року 1248-го, бо ще в цьому році він не насмілився будувати фортеці, як про це він сам говорить. На пропозицію папи Інокентія IV-го в році 1248-му прийняти корону, великий князь Данило відповів: “Рать татарская не перестаетъ зле живуще съ нами, то како могу прияти венецъ безъ помощи твоей”. Знаємо далі, що вже року 1252-го вел. князь Данило розтрощив орду Куремси – на Волині, а також погромив Болоховські городи, що передалися на бік татар. Лише року 1253-го Данило прийняв корону від папи Інокентія IV-го і цим ствердив, що та причина, з якої він відхилив пропозицію папи в році 1248-му, тепер в р. 1253-му вже не існувала.

Тому я вважаю, що заснування оборонної твердині Львова сталося року 1253-го, коли будівництво цієї твердині було князем Данилом закінчене і позначене ім'ям його сина Лева. Це був рік повного духовного піднесення вел. князя Данила і рішеності стати збройно на оборону свого краю.

Розбудову міста і храмів князь Данило провадив і значно раніш. Вже їдучи до Орди, кн. Данило шкодував: “зане не утверди бь землі своєю городы”, а повернувши з Орди, відразу заходився будувати їх і робив це так енергійно, що літопис зафіксував нам цікавий факт: князь Данило не збудував в Холмі високої вежі тому, “бо грады инья зиждай противу безбожнѣм татаром, зато не созда ея” (ПСРЛ, ст. 845).

Збудовані городи кн. Данило населявав українськими людьми, це виразно відзначає Галицько-Волинський літопис. В наслідок зруйнування України і Києва, на землі князя Данила тікало багато ремісників – русів: “Идяху день въ день и уноши (підмайстри – П.К.) и мастере всяции бежаху изъ татарь: седельници, и лучници, и тульници, и кузнеци железу, меди, и среблу, и бь жизнь наполниша дворы о кресть града, поле и села”. (ПСРЛ, стб. 843.).

Крім того, князь Данило також запрошував і чужоземців: “призывати прихожае немце и Русь, иноязычныка (не слов'яни – П.К.) и ляхи”.

Львів, Холм і Володимир стали не лише спадкоємцями київської державної історичної традиції, а в буквальному розумінні були притулком для творчих сил майстрів та діячів Великої Київської Держави. І якщо по всіх містах своїх став будувати вел. кн. Данило храми, то це тому, що в його розпорядженні було багато високого фаху будівничих з Київської Русі, які рубали і клали з

цегли церкви та будівлі, а поруч з ними будівники Заходу тесали такі ж храми та будівлі з галицького білого та зеленого холмського каменя.

Отож між Західною Україною і Східною існує глибший і далеко міцніший зв'язок, ніж то ми собі досі уявляємо на підставі неповних історичних джерел.

V. Львів княже-королівський

Для відчитання справжньої археологічної історії Львова ми, хоч і не маємо достатньо систематично зібраних серій пам'яток на його терені, проте маємо найважливіше – топографію місцевости, рештки його валів та його монументальні пам'ятки.

Місто Львів лежить над річкою Полтвою, що постає на терені м. Львова від злиття двох струмків біля мосту св. Яна. Той, хто спостерігає Львів тепер, після модерних планувань, не може відчутти його старої природної своєрідности, від якої так залежало його давнє планування. На щастя, на старовинних планах можна дещо побачити.

Львів лежить на південному краю подільської плоскорівні у просторій котловині, утвореній р. Полтвою. Положення його виключне: р. Полтва охоплює простір старого Львова дугою, оберненою на захід і відкритою на схід на київський шлях; вона впадає до північного Бугу, а цей останній несе свої води до Висли. Незначна частина протоків, що є на південь від міста, посилають свої води до р. Дністра. Отож, через місто Львів прямує головний вододіл вод європейських північних і південних і йде він плоскогір'ям: понад Байками, Новим Ставом, Боднарівкою, двірцем Карла Людовика, узгір'ям Янівської Рогатки, Кортумівкою до Клепарова і Головська.

Сама р. Полтва постає на терені м. Львова з кількох струмочків, що зливаються у дві протоки: Пасіку і Сороку.

Струмок Пасіка починається на південносхідному краю міста, збираючи води з Цетнерівки, Пасік міських та Погулянки, пливе через Погулянку дуже красним розгалуженим яром, а потім входить у широку долину та тече в напрямі північнозахідному через вулицю Рур, забирає до себе з лівого боку притоку зі ставків: Лижв'ярського, Сакраменток і Комелло, а потім скручує на північний схід, перетинає вул. Чарнецького і тут, біля мосту св. Яна проти пляцу Академічного лучиться зі струмком Сорокою.

Струмок Сорока постає на південному заході міста з двох струмочків: Вульки і Снопкова. Вулька пливе з заходу на схід красно вижолобленим яром, що повздовж його йде дорога Вулецька, і в своєму бігові творить сім ставків, що мають своє люстро більш-менш на 296.27 мтр. над Адріатицьким морем.

Снопків струмок вилив собі мальовничий яр і збирає води з Снопкова та Софіївки. На ньому утворено штучно став Камінського. чи інакше “Залізні Води”. Цей струмок пливе з полудня на північ, лучиться повище давньої рогатки Стрийської зі струмком Вулькою. Так створений потік пливе на північ, злегка на схід вигнутим луком, поруч вулиці Стрийської на незначному від неї віддаленні, ополікує західній підніжок узгір'їв, що є на його правому березі, перетинає вулицю На Скалці, завертає на північний захід і, нарешті, пливе паралельно з

вулицею св. Миколая, а під мостом св. Яна лучиться зі струмком Пасікою. Звідси і починається річка Полтва.

Річка Полтва іде в напрямку з півдня на північ глибоким болотним коритом, творячи в своєму ложі острови, а в своїй поймі – озера та далекі рукави. Вона прямує повздовж вулиць Академічної, вздовж валів гетьманських, площі Голуховського, попід ринок Збіжевий, вулицю Місіонерську, перетинає колію залізниці, повертає на північ, а потім на схід та, йдучи повздовж сучасної межі міста, входить до Замарстинова.

Колись багнисте, поросле травою і хашами, багате на птахів, та рибу річище Полтви оберігало м. Львів з півдня, заходу та півночі і давало змогу людям при лихій годині таємними доріжками сховатися в нетрях Полтви від ворога. Від сходу землі Львова були відрізані двома струмками, що зближалися своїми верхів'ями коло гори Лева, але несли свої води: один – під назвою Артиш чи Ортиш – від Левової гори на північ у Полтву, а другий, беручи початок від тієї ж гори, плинув у південному напрямку таки ж до р. Полтви і впадав до неї біля самої Галицької брами. Ці два струмки, разом з горою Лева, творили східню межу міста. Ще інших два струмочки, що впливали з-під Високого Замку, розгинали площу старого міста (Окольного) на три ділянки: т. зв. селища Вірменське, Татарське (ка Папарівці) та Луги.

Особливістю м. Львова є те, що ця, замкнена з усіх боків водою і болотами рівнина, була пополювині розділена пасмом шпичастих гір, що йшли від гори Лева на захід у вигляді ланцюга: гора Лева на сході, Високий Замок – в середині та гора Лиса на сході.

Поза межами цього старого міста були також гори, серед яких є гора – Княж-Двір князя Юрія Левовича, гора Вроновських тощо.

На терені Середмістя Львова від прадавніх часів схрещувалися два відвічних українських шляхи: царгородсько-балтійський та угорсько-київський. Саме на схрещенні цих двох шляхів, як ми вже згадували, виникло найдавніше поселення ще в II–III-му стол. по Р. Хр., яке, на мою думку, позначено на карті александрійського географа Клавдія Птолемея. Розмір цього поселення був 142×120 мтр. і мало воно майже квадратову форму.

За час свого історичного життя Львів мав щонайменше чотири княжих двори, які були в різних місцях, хоч місто саме лишалося завжди єдиною твердиною, бо було поєднане економічними і оборонними інтересами.

Мені здається, що сьогодні вже можна вказати на терені старого Львова місце: 1) княж-двора короля Данила Романовича, з 1240 року і твердині з 1253 р.; 2) перший княж-двір князя Лева Даниловича, уряджений року 1247-го; 3) другий двір того ж таки князя Лева Даниловича, збудований 1248 р.; 4) княж-двір князя Юрія Левовича (1301–1308). На горі Вроновських був, правдоподібно, і п'ятий княж-двір, може найпишніший, але про нього покищо нічого сказати не можна.

За старим княжим правом, кожний князь, що одружував сина, мусів дати йому окреме господарство – його власний княж-двір і волость – засоби до існування. Їх він міг уділити лише зі свого власного княж-двору, чи надати місце

для нього поза своїм двором. Це надання залишалося родовою княжою спадщиною “виділеного сина” і переходило до вдови його в разі його смерті, а ним самим могло бути втрачене лише на підставі закону “про потток і розграбування”. Князь іменував місто своїм ім’ям, що залишалося за містом назавжди.

Сучасними дослідженнями моїх попередників доведено, що Львів був княжим містом Лева, сина короля Данила Романовича. Встановлено, що його княжі двори були: один на Лисій горі, другий на Старому Ринку на підгір’ю, поруч Середмістя. Середмістя ж, найкраща площа до поселення, в такому разі не могло належати нікому, як лише батькові Лева, самому королеві Данилові (тут, правдоподібно, він знайшов свою сім’ю р. 1240) і тим самим було рідним гніздом князя Лева до його одруження.

Княж-двір і твердиня Данила Романовича. Містився в руїнах кастеля. Це була твердиня майже квадратного плану з трьома вежами на доїздних брамах: Київській, Галицькій та Краківській. До наших часів збереглася через віки печатка м. Львова з XIV стор., де схематично виображено цей княж-двір з трьома надбрамними вежами. В головній брамі (певне, Київській-Руській) дано постать роздратованого лева, що боронить вхід до брами. Як видно з печатки, стіни брами і вежі було складено з кам’яних бльоків на розчині. Могутні стіни, певне, були оточені ровами з водою.

Внутрішній план цього княж-двору молена приблизно уявити на підставі найдавнішого плану міста Львова і аналогії з планами княжих дворів того часу. Повздовж стін з внутрішнього боку йшли стратегічні вулиці зі всіх чотирьох боків; вони були призначені на рух війська, підвоз харчів та бойових припасів. Біля стін могли бути притули – помешкання для вояків, обслуги та на майстерні. Площа княжого двору була від воріт до воріт розділена магістралями гостинців на четверо, на перехресті яких був торг та чотири- кутня площа. Навкруги її стояли княжі будівлі, церкви на ім’я святих покровителів князя, його дружини і дітей. В даному разі, найправдоподібніше, це були: церква **Успіння Богородиці**, церква **св. Ганни** (дружина короля Данила була дочкою князя Мстислава і звалася Ганною).

Майже неправдоподібно, як то тепер подався в описах Львова, щоб **на княжому дворі могли мати свою власну церкву якісь сторонні купці вірмени**. Найпевніше, що літописна вістка про збудовання вірменської церкви на княж-дворі подає час перебудови цієї церкви, чи побудови її вірменами з доручення князя, або надання її ремісникам значно пізніше, після «поток» княжої родини. А коли це так, то ця церква була княжою, родинною церквою короля Данила і, за звичаєм того часу, мусіла містити портрети фундатора церкви і тіла в ній похованих членів його родини у відповідних місцях. Ця церква могла бути збудована у візантійському стилі лише в XIII стол., коли в розпорядженні короля Данила і його синів були втікачі – живі майстри києво-візантійської будівельної умілості. Напевне можна сказати, що в часі князя Болеслава Тройденевича і польського короля Казіміра ані вони самі, ані хто інший вже не подумав би будувати церкви не в стилі їх доби.

Опоясаний стінами княж-двір Данила Романовича, як то видно з пізніших планів м. Львова, поступово заповнювався новим змістом. Спочатку Ринок почали забудовувати новими й новими рядами яток, що незабаром утворили нові вулиці, а на них поставали нові кам'яниці – дома купецької знаті. Так у XIV ст. в Середмісті було 6 повздовжних та 5 поперечних вулиць; на плані XVIII стор. вже бачимо тих же 6 повздовжних вулиць, але вже 7 поперечних, а в XIX стор. – вже 10 поперечних. За цей час відбулося приватне парцелювання міста.

В межах цього двору, перед ратушем, що був збудований пізніше, відбувалися такі історичні події:

Року 1436-го тут одержував данину від Іллі – господаря мултянського – Владислав Вата;

Року 1564-го тут замордовано було Томшу (та його товаришів), що видав туркам на страту князя Дмитра Байду Вишневецького;

Року 1578-го замордовано Івана Підкову;

Року 1582-го замордовано Янкуна – господаря мултянського;

Року 1615-го замордовано кілька конфедератів військових.

Вже в пізніші часи багатші купці мали змогу за гроші уміщувати свій крам у сховищах князя та продавати його на ятках, що були розташовані в певних місцях ринку для купців кожного народу. Так з'явилися у Львові вулиці: Руська, Вірменська, Німецька тощо.

Перший двір князя Лева Даниловича був збудований після одруження цього князя (р. 1247-го) на Лисій Горі і, як то подає автор XVII стор. Зиморович, був дерев'яний. Його місце вже твердо зафіксовано тереновими археологічними дослідженнями: це місце сучасного променадпарку, що нависає над Жовківською дорогою та над Підзамчем.

Місце для цього княж-двора було обране нещасливо. Княж-двір не мав води, а буйні вітри взимку завдавали мешканцям палат великих страждань. Лише одну зиму перебував князь у цьому дворі і на весну року 1248-го побудував собі новий “низький двір” на обніжку Лисої Гори, проти Старого Ринку над Жовківським шляхом.

Місце цього замку легко пізнати по трьох безсумнівних показниках: костьолові св. Іоана, що був збудований на честь жінки князя Лева – угорської княжни Констанції; по церкві Марії Сніжної, що була збудована колоністами німцями, та по княжій церкві св. Миколи. Від цього княж-двору вгору дві вулиці. Проти княж-двору був Старий Ринок з мешканнями, ятками і божницями крамарів-жидів, давніх осельників цього ринку.

Від княжого двору Старий Ринок відділяв Жовківський шлях, який, відірвавшись від течії річки Полтви коло Клепарів, ішов попід болота і через них повертав на місто Холм, та іншою своєю галузкою йшов на Жовкву.

Навколо княжих дворів містився “окольний град”. Це були хати-гостини та заїзди, де спиналися на час відпочинку, або торгу східні купці. Ця дільниця міста звалася Вірменським селищем і мала свої окремі церкви. Ще далі, на Підзамчю, власне на Папарівці, спиналися татари, і та частина міста звалася Татарським селищем.

Іншою була ситуація розселення людности на схід від княжих дворів. Зі сходу простір Львова рівниною зливався з усім Розточчям в напрямку на Плісниськ, Київ та Чорний Шлях. Але простір самого Львова був відділений від плато, де струїв срібний потік (Пасіка) двома струмками, верхів'я яких сягали підніжжя гори Лева. Між їх верхів'ями було єдине місце, де підводи і пішоходи могли увійти на терен Львова по сухій землі, а не через багна струмків. Просто проти цього входу, вже на терені самого міста стреміла гора Лева, на якій могла міститися сторожа і вести свої спостереження та охорону міста. Дуже можливо, що в'їзд до міста був замкнений вежою-брамою та скріплений по берегах струмків дерев'яною огорожею (палісадом). Гостинець, увійшовши через цю браму, розділявся на чотири рамена: одне – до Руської брами повз струмок, друге – до Старого Ринку, що був на березі Полтви між княж-дворами, третє охоплювало гору. Лева, Високий Замок та Лису Гору навколо (теперішня Замкова вулиця) та четверте, що обходило ці самі гори з півночі через Підзамчя.

На цих просторах жило численне руське населення, майстри, що обслуговували львівського князя та прибулих гостей, а на просторах лук випасали скотину купці та таборилися валки возів з товарами. На схилах гір розкинулися княжі вертогради – виноградники, що давали щороку сто бочок вина. Так було в княжі часи, так було і в усі віки потім. Колись всі вулиці та завулки мали своє прости, ділове, функціонально-топографічне найменування: гора Лева, гора Юра, вулиця Замкова, Підвальна, Стрілецька, Клепарів, город Татарський, Вірменський, Низький Замок, вулиця Руська, Жовківська, Галицька тощо і лише потім, після втрати містом незалежності, ті, що захоплювали місто, давали назви не властиві історичному розвитку міста.

На найвищій горі, т. зв. тепер Високому Замкові за князя Лева, певне, стояла дерев'яна вежа, з якої сторожа спостерігала рух на всіх шляхах, що бігли до Львова.

Княж-двір князя Юрія I-го. Подібно до того, як король Данило збудував княж-двір для свого сина Лева, так князь Лев збудував новий княж-двір для князя Юрія, свого сина, що так щасливо, мирно і люблений князював тут, як володар України, протягом 7 років.

Від цього князя до нас збереглася княжа печатка, що нею він скріплював свої грамоти. На ній бачимо пишного князя з великою бородою, довгими вусами та буйною чуприною; він сидить на троні, оздобленому пишною Готичного стилю різьбою. Над ним схиляються звірячі голови. Його чоло оздоблює зубчаста дорогоцінна корона; в руках – берло, одяг прикрашений пишними застрібками – круглими бляхами; навкруги голови готичними літерами латинський напис: S – DOMINI – GEORGI – REGIS – RUSIC +; на звороті печатки – зображення Св. Юра на коні і теж напис: S – DOMINI – GEORGI – ...

Князювання Юрія I-го було добою розквіту Галицько-Волинської Руси. В тому часі Львів відвідували і навіть переселилися на постійне життя багато німецьких та італійських митців та ремісників, які розбудовували і оздоблювали місто за княжим планом. Княж-двір міг бути лише на тому місці, на тому узгір'ї, колись покритому буйним лісом, де донині стоїть храм святого Юра, заслужений спадкоємець власного храму князя Юрія і де нині розбудовані

митрополичі палати. Ю. Пелеш подає, що перший монах на цій горі був Василько, син короля Данила. Ніби на прохання Василька, брат Лев збудував на цьому місці року 1280-го дерев'яну каплицю і келії, які згоріли в час нападу поляків року 1340-го (Я. Пастернак: "Наш Львів").

Від старих пишних будов дотепер нічого не лишилося. Лише розкопами Яр. Пастернак виявив, правдоподібно, рештки найдавнішого храму (ще дерев'яного), що був тут перед кам'яним, та невідомого часу печеру, що колись, може ще в княжий час, стала основою Василянського монастиря. Княж-двір Юрія I-го займав простір між Краківським і Угорським шляхами; з нього відкривався пишний краєвид на цілий старий Львів. **І чи не тут таки навіки спочив і сам господар – великий князь Юрій – від трудів своїх?**

На князюванні Юрія I-го скінчилася княжа історія Львова. Сини його Андрій та Лев II-гий (1308–1324) перейшли на життя до затишнішого Володимира Волинського, там і померли, там і поховані.

Проте, Львів жив і далі буйним торговельним життям, приманюючи своїм багатством різних хижаків до своїх скарбців по палатах і церквах.

Околиці Львова в княжий час були наповнені селами і хуторами селян та майстернями ремісників, а на узгір'ях довкола височіли боярські двори, що своїми багатствами часом конкурували з княжими.

Року 1387-го польський король Казімір Великий захопив місто, пограбував його і привласнив скарби князів і королів України-Руси, а для того, щоб закріпитися в місті, знову на руїнах двора Данилового відбудував руїни княжих стін, додавши вежі-ронделі в Середмісті, а для залоги знову відродив гніздо-замок на тій горі, що і досі зветься Високим Замок і вигляд якого знаємо вже з історичних грав'юр міста.

Проте Львів назавжди залишився твердиною української землі та української культури, що її не знищили ані вороги, ані віки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Курінний П. Археологічне минуле Княжого Львова // Визвольний шлях. – Лондон, 1954. – № 5. – С.43–55.
2. Курінний П.П. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [wikipedia.org /.../ Курінний_Петро_Петров...](http://wikipedia.org/.../Курінний_Петро_Петров...); www.archeolog-cr.ru/?p=1633; www.uknol.info/ru/Persons/Kurinnij_P.P.html
3. Ульяновський В. Вадим Щербаківський. Життя, наукова діяльність, доля творчої спадщини // Вадим Щербаківський. "Українське мистецтво". – К., 1995.
4. Шовкопляс Г. Данило Щербаківський і музей українського народного декоративного мистецтва. – К., 2002.

ПЕТР КУРИННИЙ – ИССЛЕДОВАТЕЛЬ ДРЕВНЕГО ЛЬВОВА

А. Д. Франко*, О. Е. Франко**

**Институт Ивана Франко Национальной академии наук Украины
ул. Н. Драгоманова, 18, г. Львов, 79000*

***Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская 1, г. Львов, 79000*

Освещены главные этапы жизни и научной деятельности археолога, этнолога, историка, директора Музейного городка в Киеве, профессора Украинского Свободного университета в Мюнхене, одного из основателей Украинской Свободной Академии Наук. Публикуется его труд “Археологическое прошлое Княжеского Львова”.

Ключевые слова: Куринний П. П., Львов, археология, этнология, история

PETRO KURINNYJ - ANCIENT LVIV RESEARCHER

A. Franko*, O. Franko**

**Institute of Ivan Franko the National Academy of Sciences of Ukraine
Dragomanova St. 5, Lviv, 79000*

*** Ivan Franko Lviv National University
Universytetska St. 1, Lviv, 79000*

There described the basic life stages and scientific activity of archaeologist, ethnologist and historian, the director of the Museum borough in Kiev, professor of the Ukrainian Free University in Munich, one of the founders of the Ukrainian Free Academy of Sciences. His work “Archaeological Past of Princely Lviv” is being published.

Key words: P. Kurinnyj, Lviv, archeology, ethnology, history.

Стаття надійшла до редколегії 01. 04. 2013

Прийнята до друку 26. 04. 2013